

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО В БЪЛГАРИЯ – ТРАДИЦИИ И СЪВРЕМЕННИ ПРОЕКЦИИ

доц. д-р Ицка Дерижан, д-р Генчо Вълчев
Бургаски свободен университет

SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF CHILDREN IN BULGARIA – TRADITION AND MODERN PROJECTIONS

Itska Derijan, Gencho Valchev
Burgas Free University

Abstract: *Today's global society in which we live is characterized by transactions of people, cultural and moral values, a broad exchange of ideas, choices of own values, self-categorization out of the standards, etc. In this theoretical study we aim to offer our hypothesis about their projection and future development, based on some schools and historical practices applied in Bulgaria.*

Key words: *moral values, self-knowledge, projectology, projectological approach.*

Съвременното глобално общество, в което живеем, се отличава с транзакции на хора, културни и нравствени ценности, широк обмен на идеи, избори на собствени ценности, самокатегоризация извън стандартите и т.н. Изследователите на социалните процеси отбелязват извънредно висока динамика на възникването и протичането на редица явления, част от които са нови, но други са от миналото на човечеството, детерминирани от нови акценти. Както никога досега доминациите са в най-широки граници – от крайно технократизиране и индустриализиране до крайно хуманизиране, пацифизиране и отхвърляне на статуквото на институциите. В този нелек процес се оказва, че на изпитание се поставят предимно правото и възможността на отделната личност и на социалната група да се самоопредели, да постави своите цели и да подбере средствата да ги постигне.

Колкото по-индустриално, глобално, технократично и рационално става съвременното човечество, толкова по-голяма е необходимостта от реципрочно развитие и усъвършенстване на духовно-нравствените ценности на обществото и особено на отделния човек. Тази необходимост се детерминира от два особено значими фактора:

1. Развитие на духовно-нравствените ценности в съвременния свят и тенденцията към експресна дифузия на културите;
2. Духовно-нравственото богатство и традиции на отделната държава, регион, град, семейство и личност.

В България, която днес е страна – член на Европейския съюз, се съчетават и двата фактора.

Цел на представеното теоритично изследване е да *направим опит да обединим тези два фактора и, на основата на някои школи и исторически реализирани практики в България, да предложим своята хипотеза за проекцията и бъдещото им развитие в процеса на образованието и възпитанието на децата.*

Българските земи от древността са люлка на духовни учения и практики, оказали влияние върху културното развитие и нравствено-ценностни ориентации не само в регионален, но и в общочовешки мащаб.

Орфизмът е духовно учение на древните траки. Неговите основи са положени петнадесет века преди новата ера. Това учение е тясно духовно свързано с **Тангризма** (култа към бог Тенгри) с общи допирни точки: нравствен монизъм, вяра в космическата мъдрост и безсмъртие на човешката триединна същност, и нейният постоянен стремеж към съвършеното и безкрайното. Според доайена на Тракологията А.Фол [7:16], оформянето на тракийският орфизъм се датира в периода от средата на II хил. пр. Хр. до IX-VIII в. пр.Хр., и продължава да се изповядва от траките до края на античността — VI в. Основа на доктрината е идеята за *самоусъвършенстването*.

Социално-религиозните учения и нравствени възгледи в Българската държава през Средновековието възникват и се развиват под въздействието на различни фактори и условия и отразяват духовния и социалния живот на обществото. Различните реформаторски религиозно-философски движения започват да се появяват още с издигането на християнството в официално призната държавна религия и го съпровождат в хода на цялата му история. Налагането на Глаголицата (славянската писменост), дейността на учениците на Кирил и Методий и създаването на книжовни школи формират ново отношение към знанието – елитарността е заменена от широк достъп до писмените източници на информация. Реформаторско движение е отразено най-точно в “Завет на Иван Рилски към неговите ученици”. Той обяснява и оправдава остатъците от езичество сред народа с неговата непросветеност и наставлява учениците си да извършват просветителска дейност. (Заветът има четири познати преписа, които нашето духовенство приема за автентични. Единият се намира в библиотеката на Рилския манастир и е изложен в постоянната експозиция на музея му, вторият, направен от монах Касиан, е датиран 1860 г. и се съхранява в Националната библиотека, третият е дело на Неофит Рилски (ок.1793-1881), а четвъртият е по-късен и е редактиран езиково. Последните два преписа се намират в сбирката на Етнографския музей в София).

Сред всички социално-религиозни учения и движения в Средновековна България с най-значими последствия е **богомилството**. То е разпространява във Византия, Сърбия, Киевска Русия, Южна Франция, Северна Италия и много други европейски средновековни държави. В българската историография основни по този въпрос са изследванията на Д.Ангелов, П.Мутафчиев, И.Божилков, Д. Оболенски и др. Богомилите със своята етика стават извор на идеи и ценности, чрез които обществото може да осмисли по-нататъшното си съществуване. В духа на гностическите традиции богомилството се стреми да опознае света и човешката природа и съобразно с това да обоснове поведението на човека в живота.

В новата история на България трябва да отбележим влиянието на източните философски и етическо-нравствени учения върху културната еволюция на обществото във всичките и аспекти. Влиянието най-силно се проявява сред интелигенцията и елитарните социални слоеве. Тези учения импонират на народопсихологията на българина и привличат със своята обрънатост навътре, към собсвената ни същност. Те целят да разкрият истинската ни природа, истинското ни Аз.

През 1897 г. Петър Дънов създава Окултна школа на Всемирното Бяло братство и така поставя основите на учение, чиито идеи се развиват и са актуални и до днес. Бялото братство проповядва любов, мъдрост, истина, правда и добродетел. Ето някои от основните възгледи на Дънов за образованието и възпитанието:

- „Първа стъпка на всяко възпитание е доверието на учителя към ученика.”
- „Великата наука на възпитанието седи в това, да намерите доброто у детето и него да извикате към проява. Да виждате лошото у него, това всеки може.”
- „Истинският метод на възпитанието започва с любовта. Тя е най-важното образователно условие. Искате ли да възпитате детето, трябва да го обичате, нищо повече.”
- „Най-важната работа при образованието е: учителят трябва да обича своите ученици.”
- „...училището, за да бъде училище-живот, трябва да бъде място за творчество на ученика.”

Цитираните принципи не изчерпват възгледите на Дънов за обучението и възпитанието на детето, но дават представа за възпитателните приоритети и педагогическото общуване при формирането на младата личност.

Към края на 20-те години на XX век около българския интелектуалец *Николай Райнов* се събират известен брой приятели и съидейници, които създават теософска ложа, наречена „Орфей”. Това са хора различни по възраст, професия и интелектуални възможности, но всички обединени от идеята за **самоусъвършенстване**. „Имаше трима художници, двама учени, един запасен генерал, един музикант и неколцина млади хора с неуточнени още специалности. Събираха се веднъж седмично вкъщи, за да обсъждат различни въпроси на теософията.” [5]. Поставят си за цел да изследват непознатите природни закони и скритите сили в човека. За свой девиз теософите избират сентенцията “Няма религия по-горе от истината”.

Голямо значение за влиянието на индийската философия в България има *Людмила Живкова*. Имайки възможност да се запознае отблизо с постиженията на източната духовност, тя приема идеите на агни-йога, възгледи проповядвани от руския художник и мислител *Николай Ръорих*. Възраждането на „Живата етика” на Ръорих в България е подето от Людмила Живкова, която става изразител на възгледите на агни-йога. Тя създава “Национална програма за естетическо възпитание” и се стреми да превърне България в център на агни-йога и център на културата в световен мащаб. По това време в страната са издигнати монументални паметници със залегнали в тях основни символи на учението, като спиралата. В тези години е основана и детската асамблея “Знаме на мира” залагаща на принципа формулиран от Ръорих “Единство-Творчество-Красота”. Чрез нея се обръща специално внимание

на детето, което според агни-йога ще създаде ново човечество със своето усъвършенстване и ново възпитание посредством педагогика на мира.

Днес установената традиция все още приема постигналите висока степен на самопознание и самоосъзнаване като нещо изключително, но факт е, че има много хора, готови да използват прости методи и техники, за да постигнат някаква степен на самопознание. Значително по-малко са онези, които са способни на продължително и търпеливо съграждане, стъпка по стъпка към поставената цел. Защото креативността, стремежът към хармония и съвършенство изисква осъзнат избор, постоянно усилие и устойчиви нравствени ценности.

В предаването на социалния опит съществува риск от прекомерна критичност от страна на възрастните към заобикалящата действителност, за което има и основания (икономическа нестабилност, политически противоречия, социални проблеми в световен мащаб), развитието на които предизвиква у възрастните безпокойство, несигурност и в крайна степен негативизъм. Най-често те не си дават сметка, че със своето отношение към света те оказват влияние върху формирането на мирогледа на децата, които възпитават и той се превръща в негативен „по условие”. Това нека илюстрираме с една притча:

„Веднъж Учителят показал на учениците си бял лист хартия, в центъра на който имало една черна точка. Попитал ги: „Какво виждате?”

- Точка – казал първия.

- Черна точка – казал втория.

- Дебела черна точка – казал третия.

Тогава Учителят отбелязал: ”Всеки от вас видя само точката и никой не обърна внимание на чистия бял лист, на който е тя....”

Има ли алтернатива днес? Разбира се. Това се вижда от особено иновативния опит на Националния научно-практически център образователен и оздравителен център „Бобек” в Р. Казахстан., където това вече е държавна политика. Това се вижда от многобройните отделни изследователски проучвания, при които в основата на педагогическия интерес е поставено детето и възможностите чрез педагогиката на Любовта и Творчеството да постигне духовно – нравствено развитие.

Нашата позиция е, че досегашните традиционни педагогически подходи и методи във вида, в който се прилагат, се нуждаят от преоценка и ново съдържание. Дори терминологията, с която се обясняват те трябва да претърпи промяна. Нашето предложение: ПРОТЕКТОЛОГИЯ и ПРОТЕКТОЛОГИЧЕН ПОДХОД!

Какво влагаме в това понятие? Това по същество са нови идеи в образванието и социалните практики в България, част от които вече са залегнали в новия Закон за средното образование, който предстои да бъде приет. Те се изразяват в разбирането, че всяко дете има право да развие своя духовен потенциал, да развие себепознание и самоутвърждаване, насочено към максимално разгръщане на собствения му капацитет, според двете страни на развитието: дефицити – капацитети. Нашето убеждение е, че никой на този свят не е само ученик или само учител – във всеки един момент местата могат да бъдат разменени – всички сме едновременно учители и ученици. За разлика от досегашния модел на рационална педагогика в България, при която

подкрепата на възрастния (родител, педагог, психолог) се изразява в коригиране, дори в санкциониране на поведението на детето, идеята ни се доближава по-скоро до тази на хуманистичната педагогика, според която детето е в центъра на педагогическия интерес. Възрастният вече не е в ролята на човека, който определя изборите на детето, а само и единствено подпомага идентификацията на заложбите и интересите му, партнира във формулирането на целите пред него и при необходимост – подпомага при реализацията на целите. Основното в процеса е свободата на избора от страна на детето и приемането на последиците от този избор (положителни или отрицателни). Несъвместими понятия тук са: вина, грях, възмездие, наказание. Ако може да се онагледи този процес, той би бил – едно крехко дръвче, покрепено от здрава опора, която всеки момент трябва и може да се отдели от дръвчето. Целта на процеса е личностното осъзнаване на индивидуалността.

Този процес е възможен и в сега действащата система на образование в България. Условието обаче е да се реализира с педагози-новатори, които са готови да преодолеят изкушението на училищния диктат и да приемат съдбата и мисията на Новаторството – Протектологията като един всеобщ принцип и закон. На първо време според нас са реалистични бързо и динамично подобряване на компетентностите и уменията на специалистите-новатори, условия за което се предоставят в следното:

- Стратегия 2020 на Европейската комисия за учене през целия живот;
- Институции за повишаване на квалификацията на педагози и непедagogически специалисти – Бургаски свободен университет, център за иновации в образованието „Протекта”, Национален институт за квалификация в системата на образованието и др.
- Международен и междуинституционален обмен на добри педагогически и социални практики за образование и здраве.

Направените от нас заключения в никакъв случай не изчерпват и не биха могли да изчерпят цялото многообразие на идеите за духовно-нравственото развитие и нетрадиционното знание на детето в съвременното глобално общество, в това число в България. Но ние сме сигурни, че само чрез обмяната на мнения и добри педагогически практики, ще се обединим всички ние – хора на науката, предагози и родители, по пътя на създаването преди всичко на онази благоприятна среда за нашите деца, при която те ще постигнат собственото си цялостно оптимално развитие и ще направят крачка напред в новото Хилядолетие като свободни и пълноценни хора.

Литература:

1. Ангелов Д. *Богомилството*. София: Булвест 2000, 1993.
2. Боев Б. *Учителят за образованието*. Бургас:ИК Сила и живот, 1994.
3. Груев М. *Людмила Живкова – пътят към Агни-йога*, В: Преломни времена, София, 2006.
4. Николова А. *Влияние на далекоизточните ралигии в България*, сп. Философски алтернативи, кн. 1, 2005.
5. Райнов Б. *Тайното учение*. ИК “Христо Ботев“ 2004.
6. Статегия 2020 на Европейската комисия: http://ec.europa.eu/europe2020/index_bg.htm#
7. Фол А. *История на българските земи в древността*. София: Тангра, 2008.